

Т. А. Крушельницька, кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії
і історії економіки Національної академії державного
управління при Президентіві України

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВОЮ СИСТЕМОЮ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Автор статті здійснює аналіз різних напрямів економічної теорії державного управління податковою системою з урахуванням впливу кризових явищ на її розвиток та визначає необхідність інтегрованого підходу в даній галузі науки.

Автор статьи осуществляет анализ разных направлений экономической теории государственного управления налоговой системой с учетом влияния кризисных явлений на её развитие и определяет необходимость интегрированного подхода в данной отрасли науки.

The article analyzes various areas of economic theory of the government tax system taking into account the impact of the crisis on its development and defines the need for an integrated approach in this field.

Ключові слова. Державне управління, економічна теорія, податкова система, економічна криза, цикл економічного розвитку.

Вступ. Розвиток економічної теорії у сфері державного управління податковою системою безпосередньо пов'язаний з розвитком загальноекономічної думки. Залежно від розвитку поглядів на роль держави у вирішенні тих чи інших суспільно необхідних потреб формувались і концепції оподаткування. В умовах світової економічної кризи значення розвитку теорії державного управління податковою системою набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю визначити місце держави у процесі забезпечення раціонального та ефективного вирішення загострених кризою соціальних потреб.

Питанням розвитку теорії державного управління податковою системою в науковій літературі завжди приділялась особлива увага. До найбільш відомих у галузі економічної науки належать праці А. Доунса В. Петті, А. Сміта й багатьох інших. Узагальненню світового досвіду формування державної бюджетно-податкової політики і його використанню в умовах України присвячено праці В. Андрущенко, П. Мельника, А. Соколовської та ін. Однак питання впливу економічної кризи на розвиток теорії державного управління податковою системою розглянуто недостатньо, особливо в частині гармонізації інтересів держави, суспільства та окремих громадян. Саме тому теорія державного управління податковою системою в сучасних, мінливих, економічних умовах потребує подальшого глибокого вивчення, окремі положення як класичної, так і неокласичної економічної теорії потребують перегляду і розвитку для формулювання нових теоретично-методологічних підходів, що й обумовлює актуальність даної статті.

Зіставлення й системний аналіз вітчизняних і закордонних наукових поглядів щодо еволюції теорії державного управління та місця оподаткування в розвитку економіки показали: під час проведення податкових реформ на різних етапах економічного буття пріоритетними ставали то монетарні, то кейнсіанські підходи. Нині, особливо на тлі економічної кризи, ніхто не заперечує необхідності використання податків у ролі фінансових регуляторів. У багатьох країнах триває пошук шляхів інтеграції неокласичних (монетаристських) і кейнсіанських моделей. Безперечно, що саме раціональна інтеграція існуючих теорій стане ключем до створення нової теорії оподаткування, що увібрала б у себе позитивні елементи різноманітних напрямків науки про державне управління, створеної в минулому.

© Т. А. Крушельницька, 2010

Необхідність перегляду й подальшого розвитку теорії державного управління системою оподаткування в бік інтеграції основних положень існуючих теорій загострюється ще й тим, що сучасний стан макроекономічного регулювання оподаткуванням в Україні характеризується ірраціональним підходом, асоціальною орієнтацією, окремими регресивними тенденціями. Унаслідок цього обмежується підприємницька ініціатива, послаблюється конкуренція, уповільнюється економічний розвиток, вплив навіть незначної економічної нестабільності стає руйнівним. Крім того, регуляторні зусилля держави супроводжуються, як правило, негативним економічним ефектом через відсутність адекватної оцінки реальних макроекономічних процесів, які не є об'єктом прямого регулювання і контролю з боку держави, бо вони розвиваються за самостійною логікою. В умовах інтеграції України у світовий економічний простір фундаментальне переосмислення впливу світової економіки на внутрішні економічні процеси необхідно розглядати як одне з першочергових, що посилює необхідність подальших наукових розробок у даному напрямі.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування необхідності розвитку теорії державного управління оподаткуванням з використанням аналізу досвіду економічної кризи в напрямі узагальнення основних тез світової економічної думки для підпорядкування податкової системи вимогам позакризового розвитку суспільства.

Результати дослідження. Розвиток економічної теорії у сфері державного управління оподаткуванням безпосередньо пов'язаний із розвитком загальноекономічної думки, залежно від динаміки

розвитку поглядів на місце держави у вирішенні тих чи інших суспільно необхідних потреб. Аналіз динаміки теоретичних підходів до визначення місця оподаткування в державному управлінні висвітлює наявність різноманітних наукових підходів до даного питання, подекуди схожих, інколи протилежних, але тісно пов'язаних з еволюцією світових економічних процесів, зокрема з економічними циклами розвитку суспільства.

Так, автори деяких економічних теорій, що вважали за необхідне надати державі мінімум функцій (управлінську та військову), розглядали податки як “неминуче зло” і намагались мінімізувати податкові стягнення та зробити їх вплив на економіку нейтральним, розглядаючи лише фіскальне значення податків. Представники класичної школи (В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо), погляди яких суттєво відрізнялись, мали певні спільні риси, а саме: вони відводили державі мінімум функцій, розглядаючи лише ринок як основний регулятор економічної та соціальної сфери [1]. Цілком логічно сформулювалось їх бачення необхідності мінімізувати податкові стягнення та створення сприятливих умов для такого підприємництва, за якого стягнення податків не перешкоджало б їх ефективному функціонуванню, нагромадженню капіталу та розширенню виробництва, тобто “... податки розглядались лише з індивідуалістичних позицій, а саме – який соціально-економічний вплив вони здійснюють на платників” [2].

Класики спрямовували дії окремих виробників і споживачів через максимізацію власного майна до збільшення багатства всього суспільства, таким чином, уся система перебувала в довготривалій економічній рівновазі. Однак остання криза не виняткове явище. Історія розвитку економіки суспільства висвітлює періоди промислового розвитку, які є періодами економічного занепаду, тобто чітко відстежуються так звані економічні цикли. З теоретичного погляду, економічний цикл – це “... повторюваний через певні проміжки часу стан економіки, що характеризується одними й тими ж макроекономічними параметрами” [3, 415].

Отже, можна стверджувати, що спостерігається певна стійка закономірність: паралельно з розвитком чергової хвилі економічного циклу виникає потреба в більш дійовому інструментарії з подолання кризи, що стимулює розвиток теорії, яка, у свою чергу, породжує новий підхід до ролі держави в цілому та до оподаткування зокрема.

Так, у відповідь на нові економічні умови Дж. Кейнс уперше задекларував необхідність свідомого втручання держави у відтворювальний процес. Він та його послідовники підкреслювали необхідність посилення державного регулювання економіки за допомогою фінансових регуляторів, у тому числі податків [4]. Вони наполягали на необхідності застосування політики стабілізації економіки, при цьому основним інструментом такої стабілізації мала стати саме фіскальна політика, тобто “... політика, що здійснюється державою відносно витрат і податків” [5, 139]. Ці прихильники державного регулювання вважали, що держава спроможна краще визначити потреби та інтереси суспільства, ніж індивідуальні виробники й споживачі, а втілити це можливо через макроекономічне регулювання, яке сприятиме стабілізації економіки, зниженню ризику невизначеності, забезпеченню справедливого розподілу доходів.

У прихильників монетаризму своє бачення подолання кризи. Вони вважали, що податки мають виконувати в основному фіскальну функцію і бути нейтральними щодо економічних процесів [6]. Монетаристи припускають наявність державного впливу на економіку лише за умови, що досконалий ринок не забезпечує ефективного використання ресурсів. Вони поставили гроші в центр макроекономічної політики, відводячи їм вирішальну роль у розвитку національного господарства. При цьому функції держави у сфері управління економікою зводились до контролю над емісією грошей і грошової маси, досягненням збалансованості державного бюджету, встановленням високого кредитного відсотка для контролю інфляції. Звичайно, в такому підході є раціональне зерно, адже в чийх руках рішення з емісії грошей і вплив на грошову масу в обігу, той і керує, в певному сенсі, інфляцією, коректуванням попиту. Однак залишається неохопленим процес стимулювання промислового виробництва, створення робочих місць тощо.

Представники теорії пропозиції, найбільш видатним серед яких вважається А. Лаффер, просунулись ще далі і, як нам здалось, у своїх теоретичних розробках спробували охопити більшість економічних процесів. Вони закликали до активного пошуку оздоровлення економіки через подальше зменшення втручання держави в економічні процеси та стимулювання приватної ініціативи й підприємництва за допомогою пом'якшення оподаткування. А. Лаффер наголошував, що вилучення у виробників близько 35–40 % доданої вартості робить економічно нецікавим і недоцільним процес розширеного відтворення, провокує підприємства до скорочення виробництва, приховування бази оподаткування тощо. Все це призводить до скорочення наповнення бюджету, тобто виникає так звана “податкова пастка” [6].

На підтвердження позиції великого теоретика зазначимо, що в розпал економічної кризи, коли занепад виробництва сягає дна, інфляція зростає, стрімко зростає дефіцит бюджету, уряд прагне застосовувати так звані непопулярні методи та піднімає ставки оподаткування, чим ще більше погіршує стан економіки.

Однак повністю виключити втручання держави в економічні процеси суспільства не можна. Саме тому сучасній економічній і податковій теорії (А. Пігу, Р. Масгрейв, Дж. Б'юкенен тощо) властива певна конвергенція різних напрямів (взаємопроникнення неокласичних і кейнсіанських ідей), наслідком якої є розробка теоретичних моделей поєднання бюджетної, податкової, монетарної та кредитної політики.

Отже, безумовними імперативами розвитку теорії державного управління системою оподаткування на сучасному етапі слід вважати, на наш погляд, комплексний і системний підхід до творчого синтезу теорій і концепцій за умови дотримання координації фундаментальних і прикладних досліджень. Причому формування теоретичної та прикладної концепції державного управління в макро- і мікроекономічних сферах розглядається

нами виключно з позиції синергії інтересів держави, підприємств і громадян. Роль збалансування інтересів усіх учасників податкового процесу посилюється в періоди опускання лінії економічного циклу до рівня кризи, адже саме тоді загострюються економічні відносини і оголюються всі недоліки існуючої системи.

Ураховуючи вищенаведене, вважаємо, що з погляду інтеграції основних економічних теорій державне управління податковою системою в широкому сенсі – один з напрямів макроекономічного регулювання рухом валового національного продукту в частині його розподілу і перерозподілу через справляння обов'язкових і безоплатних платежів, з урахуванням інтересів усіх учасників податкового процесу для забезпечення розвитку суспільства в необхідному соціально-економічному напрямку.

Висновки. Результатом дослідження існуючих теоретичних підходів до державного управління податковою системою, визначення його ролі у функціонуванні економіки суспільства на різних етапах економічного циклу та оцінки можливих напрямів розвитку наукової думки в даній галузі, на наш погляд, стане поступове формування певного теоретико-методологічного світогляду всіх учасників податкового процесу і науковців, що спиратиметься як на кейнсіанську, так і на монетаристську теорію з урахуванням інтересів розвитку самого суспільства в цілому.

Таким чином, формування сучасної теорії державного управління оподаткуванням неможливе без широкомасштабного впливу на економічні та інституційні процеси державного управління, що врешті-решт має оптимально об'єднати державні й ринкові механізми в практиці підприємницької діяльності.

Для розвитку даного дослідження планується вивчення положень окремих економічних теорій та визначення можливостей їх інтегрованого застосування в галузі державного управління оподаткування з метою розробки теоретичного й методологічного інструментарію протистояння економічним кризам.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – Кн. 5. – М. : Соцэкгиз, 1992. – 782 с.
2. Золотко І. А. Податкова система (2000) [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Золотко І. А. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/115/2925.html>
3. Курс экономической теории : учебник. – 5-е дополненное и переработанное издание. – Киров : АСА, 2002. – 832 с.
4. История экономических учений : учебное пособие / под ред. Автономова В., Ананьина О., Макашевой Н. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 564 с.
5. Отрошко О. В. Основи економічної теорії: макроекономічний аспект : навчальний посібник / Отрошко О. В. – К. : Знання, 2006. – 222 с. (Вища освіта ХХІ ст.).
6. Макроэкономика. Теория и российская практика : учебник / [Грязнова А. Г., Власов П. К., Луцихина И. М. и др.] / Финансовая академия при Правительстве РФ. – 6-е изд., испр. и доп. – М. : КНОРУС, 2006. – 624 с.